

ПОЈАМ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ САМОУПРАВНОГ ПРИВРЕДНОГ СИСТЕМА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Прелазни период од капитализма ка комунизму обилује разноврсним материјалним и друштвеним променама. Оне захватају све области живота, како привредну, тако и правну, политичку, културну, уметничку, филозофску, етичку и др. Укратко, у прелазном периоду, мења се не само друштвено биће већ и свест људи. Најважнији елементи друштвеног бића садржани су у области производње материјалног живота. Они ће се, пре или касније, одразити на све облике огромне друштвене надградње.

Ослобођење рада од разних видова отуђења — насталих у дугој историји класне епохе друштвеног развоја — један је од основних друштвених процеса прелазног периода. Оно се остварује бројним односима, носе га многи субјекти и захвата сложене процесе њиховог повезивања. Превладавање отуђења и стварање неопходних материјалних и друштвених услова за настанак бескласног друштва постиже се развојем и снажењем самоуправног организовања друштвеног живота.

У сложеном процесу прелазног периода значајну улогу има привредни систем. Он обезбеђује економски механизам којим се у новим историјским условима остварује основни циљ привредне делатности.

Социјалистички самоуправни привредни систем у Југославији, на свом путу од зачећа 1950. године до данас, створио је претпоставке неопходне за посебно остварење општег закона друштвене производње. Опште економске тенденције добиле су на привредном тлу Југославије конкретне облике егзистенције. Настајали су специфични облици друштвене организације рада који обезбеђују владајући положај произвођача удружених у радне организације. У широком спектру трансформација и нестајања наслеђених привредних субјеката, настајали су и афирмисали се нови привредни субјекти, обављајући основне привредне активности на самоуправној основи. Савлађивањем затечених метода повезивања производних односа изграђивао се метод свесног самоуправног споразумевања и друштвеног договарања који обезбеђује остварење вишег степена економске рационалности. Противречности затечених облика привређивања добијају одговарајућа разрешења. Укратко, са прелазком економском самосталношћу и дефан-

мисању извесних делатности — или, чак, читавих сфера привредних активности — који воде угрожавању или деформисаној примени социјалистичких принципа производње и расподеле резултата рада.

Настаје нова садржина односа у процесу размене резултата рада између разних делатности, која ублажава, потискује и превазилази противречности таложених дутим током владавине класне поделе рада. Самоуправна пракса наше привреде налази на тенденције које су непознате досадашњим облицима повезивања. Нови привредни субјекти са својих друштвених позиција отклањају новонастале супротности. Изграђују се друштвено-економски простори који сваком слободно удруженом појединцу омогућују испољавање сопствених способности у процесу остварења друштвеног рада којим се стварају материјална добра и пружају услуге за задовољавање разних захтева, чиме се, истовремено, врши усклађивање појединачних, заједничких и општих интереса. Непосредност одлучивања, узајамност и равноправност у контактима које остварују, сједињавање функције управљања и извршавања у истом субјекту, пружају погодну климу остварења постављеног привредног циља.

I

Јачање и афирмисање самоуправног привредног система као конкретне економске праксе добија своју научну обраду. Квалитативно нове врсте производних односа, мисаоним уопштавањем стичу одговарајуће теоријске изразе. Све су присутнија настојања да се дефинише и појам привредног система Југославије. Резултати до којих се дошло различите су вредности. Бројнија су, чини се, схватања која непотпуно дефинишу привредни систем, — осветљавајући само неке аспекте његове егзистенције или једнострано приступају његовој суштини, — док су ређа она схватања која настоје да појмом обухвате све специфичности нашег привредног система.

Поћи ћемо од оних аутора који дефинишу социјалистички привредни систем. То је полазна тачка за дефинисање југословенског привредног система који је, као што је познато, по карактеру производних односа социјалистички.

М. Самарџија један је од првих аутора који је радио на проблематици привредног система. Он је дао не само појам привредног система уопште већ и неопходне елементе за дефинисање социјалистичког привредног система. У свом уџбенику *Привредни систем Југославије* он истиче да су за социјалистички привредни систем битни:

(1) подруштљавање средстава за производњу, тј. укидање капиталистичке приватне својине ових средстава и укидање капиталистичке експлоатације радничке класе;

(2) управљање друштвеном производњом од стране непосредних произвођача удружених у разне облике привредних организација, што омогућује стављање свих привредних могућности и средстава у службу планског развијања производних снага:

(3) организовање и расподела произведених добара на принципима да рад човека чини једину основу за присвајање производа и да, према гоме, рад треба да постане мерило економског положаја појединаца и њихових привредних организација, што значи да се расподела врши према принципу „свакоме према раду” и

(4) одређивање као заједничког циља Друштва у привређивању максимално задовољавање личних и заједничких потреба људи и општих потреба друштвене заједнице (1).”

У цитираним ставовима наведени су најважнији елементи за одређивање појма социјалистичког привредног система, иако је сама дефиниција изостала. Указано је на садржину производних односа, из које се види основни привредни субјект и његова улога у управљању друштвеном производњом, истакнута је тенденција ослобађања од класних супротности и експлоатације. Подвлачи се плански карактер развоја производних снага. Такође је назначен основни принцип расподеле, као и заједнички циљ Друштва у области привређивања.

Необично је што се облик производних односа нашао у првом плану, тим пре што М. Самарџија на више места изричито истиче да је својина, као облик производних односа, условљена садржином коју чини Друштвена организација рада. Међу елементима социјалистичког привредног система недостаје размена, посебан историјски облик остварења расподеле, који читавој привреди даје робни карактер. Иако је око овог обележја било опречних мишљења, — која се, истини за вољу, и данас у појединим ситуацијама чују, а каткад и распламсавају, — привредна пракса социјалистичких земаља указује на његову неопходност.

Приступ А. Ваџића, — који се у својим бројним радовима интензивно бави не само разним проблемима привредног система уопште, већ и питањима нашег привредног система, — одређенији је од приступа М. Самарџије појму социјалистичког привредног система. Он обележја социјалистичког привредног система дефинише на следећи начин:

(а) укидање класног и сваког другог монопола над функцијом управљања привредним процесима, претварање удружених произвођача у основне носиоце привредног одлучивања о условима и резултатима њиховог рада, односно дезалијенација и ослобођење рада;

(б) претварање рада у једини основ присвајања производа удруженог рада, којим се конституише и кроз стално улагање дела тог производа у проширење материјалне основе удруженог рада — који је услов побољшања материјалног положаја и појединачних произвођача и њихових асоцијација и заједнице као целине — ствара, обнавља и проширује друштвена својина (2).”

А. Ваџић на овом месту разматра само два обележја — која се односе на друштвену организацију рада као садржину производних

(1) М. Самарџија: *Привредни систем Југославије*, I део, II неизмењено издање, Београд, Научна књига, 1966, стр. 314.

(2) А. Ваџић: *Економска структура друштва*, Београд, 1969, стр. 52—53.

односа и својину као облик производних односа — док друга два обележја — организациону структуру и методе повезивања делатности привредних субјеката, разматра нешто касније. Посебним излагањем преосталих обележја ослабљен је утисак целине. Иначе, јасно је изражена друштвена садржина социјалистичког привредног бића из које избија перспектива будућег друштва. Тиме је наглашен историјски карактер ове врсте привредног система. Осећа се симбиоза интереса појединачних произвођача, њихових асоцијација и заједнице као целине, постигнута дијалектичким разрешењем односа између производне потрошње и потрошне производње.

Неједнаки су и приступи појму нашег привредног система. Навешћемо неке концепте.

М. Бећез један је од аутора који заступају шире схватање појма привредног система. Према њему: „Привредни систем СФРЈ најшире схваћен, представља скуп друштвено економских односа у вези са производњом, расподјелом, размјеном и потрошњом роба и услуга. Привредни систем је и институционални оквир за одвијање економских процеса и акција као и за дјеловање и понашање економских субјеката. Привредни систем СФРЈ обухвата и проучава и друштвено-економску структуру друштва са средствима и механизмима за функционисање привреде, за усмеравање развоја и за остваривање заједнички договорених и утврђених циљева друштвено-економског развоја у СФРЈ. Његове двије основне функције јесу да поспешује и развија производне снаге нашег друштва и да доприноси развоју и јачању самоуправних и социјалистичких односа у СФРЈ (3).”

Допуштајући могућност да се привредни систем схвати шире, те да обухвата и „друштвено-економску структуру”, поставља се питање: не губи ли се таквом дефиницијом из вида разлика између система и структуре дате друштвене заједнице? Чини се да у овој дефиницији нису садржана обележја привредног система уопште узев, као и да се не виде довољно специфичности привредног система Југославије. Зато је ова дефиниција делом нетачна, а делом непотпуна, иако су у њој јасно истакнуте основне функције привредног система „да поспјешује и развија производне снаге нашег друштва и да доприноси развоју и јачању самоуправних социјалистичких односа СФРЈ”.

Други аутори при дефинисању привредног система полазе искључиво од институционалног момента. Најпознатији пример оваквог приступа налазимо у књизи Б. Хорвата *Привредни систем и економска политика Југославије*, у којој се каже: „Југословенски привредни систем се састоји од самосталних самоуправних радних организација и појединачних произвођача у тржишном и нетржишном сектору као и у владином апарату. Задатак овог последњег је у томе да путем неадминистративних мера координира активност тржишта и нетржишних фактора и да организује јавну управу у одређеним подручјима који су од

(3) М. Бећез: *Привредни систем СФР Југославије*, Београд, Новинска установа Службени лист, 1974, стр. 9.

општег интереса (судство, народна одбрана, спољни послови, итд.) (4). Институционални приступ привредном систему који следи Б. Хорват доводи до тога да се у исти ниво стављају субјекти различитог теоријског и емпиријског значаја (самосталне самоуправне радне организације, појединачни произвођачи и владин апарат), што замагљује стваран друштвени карактер система. У самом појму, другим речима, не види се међусобна веза елемената који чине „системски однос”, која му и даје карактер система.

Конкретнији и потпунији приступ појму привредног система Југославије садржи концепт В. Ракића: „Привредни систем Југославије — у доминантном делу укупног друштвеног рада карактеришу сва основна обележја система економских односа својствених социјалистичком друштвеном уређењу уопште, али, као систем економских односа на одређеној етапи развоја социјализма у једној посебној земљи, има он, нужно, и посебна обележја својствена одговарајућој етапи њеног социјалистичког развоја, односно и посебна обележја одређена датим материјалним и друштвеним приликама у Југославији. Међу основним обележјима која привредни систем Југославије карактеришу као систем економских односа својствених социјалистичком друштвеном уређењу уопште, могу се првенствено истаћи: а) друштвена својина средстава за производњу, односно друштвена својина материјалних услова рада уопште б) обављање рада искључиво ради задовољавања личних и заједничких потреба радника, укључујући ту и потребе репродуковања и развијања материјалне основе рада, в) одлучивање, у вези с тим, самих радника о свом раду, који је, иначе, на одређеном степену развоја производних снага већ непосредно подруштвљен рад, као о слободном удруженом раду и о његовим условима и резултатима као о заједничким условима и резултатима рада, као и г) равноправност и једнакост радника у удруженом раду друштвеним средствима, у складу с начелом да једино рад, на основи једнаких права и одговорности, одређује њихов материјални и друштвени положај (5).

У свом разматрању В. Ракић истиче како обележја социјалистичког привредног система уопште, тако и посебна обележја привредног система Југославије. Из цитираног става јасно се види какав је карактер друштвене организације рада и облик њеног испољавања у конкретној заједници која припада социјалистичком типу привређивања. Специфична обележја В. Ракић посебно третира. У наставку текста он каже: „На датом степену материјалног и друштвеног развоја јављају се, међутим, сва ова основна обележја привредног система Југославије у специфичном виду, односно у својим специфичним развојним облицима... (6)”. Специфичан вид наведених основних обележја привредног система Југославије, — након уставних промена, започетих доношењем уставних амандмана из 1971. г., окончаних доношењем новог Устава 1974. г. — В. Ракић истиче на следећи начин: „У привредни систем Југо-

(4) Б. Хорват: *Привредни систем и економска политика Југославије*, Институт економских наука, Београд, 1970, стр. 36.

(5) *Економски лексикон*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1044.

(6) *Ibidem*, стр. 1044.

славије су, у вези с тим, уграђене нове значајне институције као што су основне организације удруженог рада и нови одговарајући облици удруживања рада и средстава, укључујући ту и одговарајуће облике односа између производне и прометне сфере, или нову позицију пословних банака у систему друштвене репродукције и сл., или као што су самоуправне интересне заједнице и слободна размена рада између радника у материјалној производњи и радника у другим друштвеним делатностима, затим планирање рада и развоја свих субјеката друштвене репродукције на самоуправним основама, или самоуправно споразумевање и друштвено договарање и многе друге... (7)."

Приступ В. Ракића је потпунији и садржајнији од оних у претходно наведеним концептима привредног система Југославије. Уз извесну допуну обележјима која се односе на историјски облик остварења општег закона друштвене производње и подвлачења историјског карактера социјалистичког привредног система, као и уз испуштање неких обележја која се односе на друштвено економску структуру, чини се да овај концепт, углавном, садржи неопходне елементе за дефинисање социјалистичког самоуправног привредног система Југославије.

II

Излагања у претходној тачки дају основ за размишљање и о једном ширем и потпунијем одређењу појма социјалистичког самоуправног привредног система.

Привредни систем при томе схватамо као целину владајућих производних односа у друштвеној привреди. Они су најбројнији и најзначајнији. Остали производни односи, који чине саставни део дате економске структуре, играју подређену улогу и представљају остатке друштвено превазиђених облика привредних веза или почетне елементе будућег облика привређивања. Целина производних односа привредног система заснива се на истој друштвеној организацији рада, као економској садржини и има одређену својину као израз садржине производних односа. Производни односи у целини привредног система међусобно су повезани и усклађени. Имају одређен тип привредног субјекта као основног носиоца привредних делатности, док метод повезивања производних односа изражава економску суштину конкретне привреде.

При одређивању појма самоуправног привредног система Југославије поћи ћемо, најпре, од општих обележја која садржи сваки привредни систем и која га чине системом, за разлику од осталих појава привредног живота (начин производње, економска структура друштва, друштвено економска структура и др.), затим ћемо узети у обзир обележја социјалистичког привредног система као посебности која има своје карактеристике, које га и раздвајају од привредних система других начина производње (капиталистичког или феудалног привредног система), да бисмо, најзад, истакли специфичности југословенског система

(7) Ibid. стр. 1046.

у савременом тренутку друштвеног развоја, као својеврсне конкретне економске стварности. Искључићемо из разматрања оне елементе који су карактерисали претходну (административну) фазу нашег привредног развоја, као и оне појаве које су у току постојања самоуправљања биле секундарне или краткотрајне, изражавајући нужности краћег домаћаја.

Социјалистички самоуправни привредни систем Југославије схватамо као целину владајућих самоуправних производних односа насталих између равноправних радника који слободно удружују свој рад на основу друштвене својине средстава за производњу у основним организацијама удруженог рада и другим облицима повезивања, као социјалистички робни произвођачи у процесу свесног самоуправног усклађивања основних момената растуће друштвене репродукције, ради стицања дохотка неопходног за задовољавање личних, заједничких и друштвених потреба и у циљу стварања материјалних и друштвених услова за настанак комунизма.

Оваквим одређењем социјалистичког самоуправног привредног система настојали смо да истакнемо следеће његове специфичности:

а) самоуправни карактер производних односа који чине владајућу целину југословенског привредног ткива;

б) владајући положај радника у удруженом раду. Они су слободни и равноправни у вршењу својих привредних функција. Самоуправни карактер производних односа означава да су функције управљања и извршавања спојене у једном носиоцу;

в) садржина производних односа изражава се у друштвеној својини средстава за производњу, као адекватним обликом самоуправне организације рада;

г) у мноштву асоцијација основној организацији удруженог рада припада улога основног привредног субјекта. Зато смо је издвојили од осталих облика организовања и слободног удруживања рада и средстава. Основна организација удруженог рада представља елемент организационе структуре укупне привреде и полазну тачку организационог повезивања целине привредног бића;

д) самоуправна привреда има робни карактер, изражен посебним историјским обликом остварења преко одређених законитости социјалистичке робне производње.

ђ) метод повезивања производних односа у оквиру друштвене привреде карактерише комбиновање друштвено свесних и спонтаних самоуправних облика усклађивања активности у оквиру законитости социјалистичке робне привреде. У том смислу примењује се друштвено планирање, самоуправно споразумевање и друштвено договарање, на свим нивоима слободног удруживања рада и средстава уз деловање закона вредности као општег закона робне привреде;

е) повезивање и усклађивање основних момената привређивања у целокупност репродукције чиме се отклања или ублажава могуће осамостаљивање и деформисање појединих сфера, карактеристично за робну привреду, која у својој природи садржи латентне елементе ирационал-

ности на макро плану, произишле из полицентрализма робних произвођача;

ж) садржину друштвене репродукције представља привредни развој. Он је услов проширења материјално-производне основе, са једне стране, и пораста друштвеног благостања, са друге;

з) доходак је основни производни однос и представља историјски облик телеолошке рационалности привређивања. Он захвата све области привредног живота и представља основни мотив привредне активности појединаца и њихових организација удруженог рада и полугу разрешења супротности карактеристичних за самоуправну етапу социјалистичког друштва. У датим историјским условима он представља и облик изражавања начела: „Свако према способностима — свакоме према његовом раду”;

и) потребе и интереси појединаца, њихових самоуправних организација и друштва као целине усклађују се адекватним самоуправним односима и

ј) социјалистички самоуправни привредни систем је историјски пролазан. Он није друштвено-економски поредак за себе. Његов циљ је стварање материјалних и друштвених услова за настанак бескласног друштва — комунизма.

У оквиру општег одређења система нису истицане поједине врсте производних односа пошто су, као уже категорије, већ садржане у неком од наведених обележја нашег самоуправног привредног система.

Карактеристике повезивања целокупног друштвеног рада којим располаже југословенска заједница, садашњег и минулог, у свеобухватан систем самоуправно удруженог рада, независно од области друштвеног живота, даје посебан карактер повезивању привредног система са економском структуром друштва, на једној страни, и привредног система и друштвено-економске структуре, на другој. Ове појаве нису постојале у досадашњим облицима друштвеног развоја.

Прво. У привредни систем повезују се ситни робни произвођачи: земљорадници и радни људи који самостално обављају привредне делатности својим радом помоћу средстава за производњу у својини грађана, преко разних облика. То је својеврстан облик превладавања супротности производних односа у економској структури применом начела добровољности и равноправности.

Друго. Делатности из области материјалне производње остварују „слободну размену рада” са делатностима непроизводних друштвених делатности. У овом процесу својеврсне самоуправне размене значајну улогу имају самоуправне интересне заједнице.

И први (у оквиру економке структуре друштва) и други (у оквиру друштвено економске структуре) вид повезивања представљају квалитативно нове односе. Њима се превазилазе наслеђене супротности класног карактера друштвене поделе рада. Ублажавају се супротности између производног и непроизводног, затим супротности између „интелектуал-

ног" и „физичког", између друштвене основе и друштвене надградње и др. Почине процес укидања основних облика отуђења човека.

Свако мисаоно уопштавање сложене конкретне стварности суочава се с бројним тешкоћама. То се односи и на привредни систем, који представља веома комплексан тоталитет економског живота људи. Зато овај напис треба схватити као настојање да се афирмише шири прилаз појму социјалистичког самоуправног привредног система Југославије.

Владета Станковић

РЕЗЮМЕ

Понятие социалистической самоуправительной хозяйственной системы Югославии

В введении подчеркивается, что в переходном периоде от капитализма к коммунизму имеется обичие различных материальных и общественных перемен и что хозяйственная система при этом имеет значительную роль, так как обеспечивает экономический механизм, при помощи которого осуществляется основная хозяйственная цель. Указывается также, что на хозяйственном фоне Югославии общие экономические тенденции переходного периода получают конкретные формы существования путем возникновения специфического содержания и утверждения новых хозяйственных субъектов и метода их объединения. Нововозникшие хозяйственные явления еще не встречались в известных до настоящего времени формах хозяйствования.

Первая часть работы анализирует известные концепции понятия хозяйственной системы. Излагаются сначала толкования тех авторов, которые дают определение социалистической хозяйственной системы, являющейся исходной точкой при уточнении понятия хозяйственной системы Югославии с тем, чтобы дальше представить и критически рассмотреть концепции понятия югославской хозяйственной системы. Делаются замечания, что большинство авторов не дают полного толкования этого понятия и что достигнутые результаты не имеют одинаковую ценность.

Вторая часть работы содержит попытку автора утвердить более широкий подход к понятию социалистической самоуправительной хозяйственной системы Югославии. Поэтому он при определении этого понятия исходит из общих характеристик любой хозяйственной системы, затем дает дефиницию социалистической хозяйственной системы и наконец включает специфику югославской хозяйственной системы в настоящее время. В конце работы особо подчеркиваются своеобразные характеристики самоуправительной хозяйственной системы.

A SUMMARY

The Concept of the Socialist Self-managed Economic System of Yugoslavia

In the introductory part of the article, it has been stressed that the transition period from capitalism to communism displays abundance of versatile material and social changes and that the economic system plays a significant part in that process by securing the economic mechanism for the achievement of the main economic aims. It is pointed out

that the general economic tendencies of the transition period acquire concrete forms of existence on the economic territory of Yugoslavia with the emergence of specific forms and contents of the relations of the production process and the affirmation of the new economic subjects and the methods of their coming into contact. The newly created economic phenomena are unknown to the economic activities so far.

The first part of the article deals with analysis of certain aspects of the concept of the economic system. Firstly, there are expounded the concepts of those authors defining the socialist economic system, since it is the basis for the definition of the economic system of Yugoslavia, only to continue by presenting and critically discussing the aspects of the economic system of Yugoslavia. In order to define this concept, he begins authors offer an incomplete concept of the subject and that the results are of unequal value.

The second part of the article contains an endeavour of the author to affirm a wider approach to the concept of the socialist self-managed economic system of Yugoslavia. In order to define this concept, he begins with the general characteristics of every economic system, proceeds to the elements of the socialist economic system, finally including the specific features of the economic system of Yugoslavia at the present moment. The extraordinary features of the self-managed economic system are underlined at the end of the article.

R É S U M É

La notion du système économique autogestionnaire socialiste de la Yougoslavie

Dans l'introduction de cette étude il est souligné que la période transitoire entre le capitalisme et le communisme est caractérisée par de nombreux changements matériels et sociaux et qu'à cette occasion le système économique joue un rôle important, car il assure le mécanisme économique par lequel est réalisé le but économique essentiel. Le fait est signalé que sur le terrain économique de la Yougoslavie les tendances économiques générales de la période transitoire acquièrent des formes concrètes de l'existence, par la manifestation du contenu spécifique et de la forme des rapports de production et par l'affirmation des nouveaux sujets économiques et des méthodes de leur liaison. Les phénomènes économiques nouvellement apparus sont inconnus aux formes de l'activité productive qui existaient jusqu'à présent.

La première partie de l'étude analyse certaines conceptions de la notion du système économique. En premier lieu l'exposé est effectué des conceptions des auteurs qui définissent le système économique socialiste, étant donné qu'il est le point de départ de la définition du système économique de la Yougoslavie, afin de procéder ensuite à la présentation et à l'examen critique de la conception de la notion du système économique yougoslave. On peut remarquer que la plupart des auteurs ont formulé une notion incomplète et que les résultats sont de valeur inégale auxquels on a aboutis.

Dans la deuxième partie de ce travail l'auteur a essayé d'affirmer une plus large approche au système économique autogestionnaire socialiste de la Yougoslavie. C'est pourquoi en définissant cette notion il part des critères généraux de chaque système économique, ensuite il examine les dispositions du système économique socialiste et enfin il inclut les spécificités du système économique yougoslave dans les temps présents. A la fin du travail sont accentués en particulier les caractères spécifiques du système économique autogestionnaire.